

Me oleme kodanikupalga poole teel

Ilmunud: Eesti Ekspress 10.02.2021

Katastroofimeditsiinis õpetatakse, et õnnetuspaika jõudes tuleb esmajärjekorras aidata vaikkeid vigastatuid. Appi karjujatel on jõudu ja energiat, vaikijad on kustumisele lähemal. Eesti tänane sotsiaalsüsteem töötab justkui vastupidisel põhimõttel. Siin suudavad nõuetest ja reeglitest läbi murda vaid tugevad abivajajad. Näiteks meie töövõimetustaotluse vorm on 81 lehekülge pikk – proovige täita.

Ühest küljest on praegune süsteem meid ju kenasti teeninud. Mõnigi asi on suisa väga hästi välja tulnud. Näiteks vanemahüvitis, mis teeb kadedaks ka rikkamate riikide emad. Või see, et Narvas on pensionid mitu korda suuremad kui üle jõe Ivangorodis või Peterburis (asjaolu, mis panustab me julgeolekusse vist enamgi kui relvad). Teisest küljest, me oleme seda süsteemi juba kolmkümmend aastat remontinud. Nii on see paisunud üha suuremaks ja keerukamaks. Millalgi selle tugevusvaru ammendub – ühtki maja ei saa ehitada suuremaks, kui vundament kannab. Murdumispiiri lähenedes muutuvad sellised süsteemid elukaugeks. Nad toodavad üha enam tühitallamist, näivust, valskust. Need ilmingud on ka Eestis silmnähtavad. Näiteks Töötukassa asutasime aastal 2002. Täna läheneb seal töötavate ametnike arv tuhandele. Ent kas tööpuudust on nüüd vähem? Kas tööd on täna lihtsam leida kui 19 aastat tagasi? Ja kui ei, siis milleks see investering ikkagi hea oli? Ehk oleks võinud olla hoopis rohkem õpetajaid või päästjaid? Töötuskindlustusseadust on Riigikogu muutnud 54 korda, sotsiaalmaksuseadust koguni 80 korda. Mõlema seaduse maht on paranduste käigus mitmekordistunud. Ent kas nad on nüüd paremad ja selgemad? Või on lood hoopis vastupidi? Sama trend hõlmab kõiki meie õigusakte ning eraldivõetuna on igal parandusel olnud oma tõsine põhjus. Ent ajapikku on neist kasvanud džungel, kus tervikuna ei suuda enam orienteeruda ka kõige valgustatum jurist ega sotsiaaltöötaja. Ammugi mitte abivajajad. Džunglis jäävad teatavasti ellu kõige tugevamad. Sotsiaalsüsteemi eesmärk pidi vist olema vastupidine?

Ühiskonna jaoks toodavad sellised süsteemid heitunud inimesi. Neid, kelle jaoks lävepakk on liiga kõrge. Neid, kes on löönud käega. Täna sees mürarikas ühiskonnas ei paista need vaikijad enamasti silma. Loomulikult pole see ainult Eesti sotsiaalsüsteemi probleem, vaid nähtus on palju suurem. Lääne ühiskondade keerukus on 21. sajandil hüppeliselt kasvanud. Seda nii tehnoloogilises, juriidilises kui sotsiaalses mõttes. Kogu maailmas kasvab inimeste hulk, kelle jaoks seda kõike on liiga palju. Inimeste hulk, kes tunnevad et nad on maha jäänud, et maailm läheb justkui vales suunas, et tempo on liiga kõrge ja lained löövad pea kohal kokku. Eestis hääletavad nad EKRE, Inglismaal Brexiti poolt. Kui vimmm üle keeb, siis tormavad Ameerikas Kapitooriumi peale. 21. sajandi ajalooareenil kannavad nad umbes sama rolli, mida kadunud töölisklass kandis sada aastat tagasi. Arenenud ühiskondades ongi just heitunutest kujunemas selle sajandi suurim väljakutse. Sestap tasub meil vahelduseks EKRE-t tunnustada – just nemad on andnud sellele uuele klassile ühiskonnas hääle. Kõik meie ülejäänud „valgustatud“ erakonnad magasid nende tekke möödunud kümnendil lihtsalt maha. Näiteks sotsiaaldemokraadid, kelle põhikirjaline missioon peaks olema mahajääjate eest kõnelemine, olid samal ajal ametis hoopis suhkrumaksu kehtestamisega. Head sotsid, ärgake.

Kui Eesti sotsiaalsüsteemi juurde naasta, siis üldiselt tuleb see oma ülesannetega ju praegu veel toime. Meil ei paista revolutsioonilist situatsiooni, kus rahvas enam ei saaks ja poliitikud ei tahaks vanamoodi jätkata. Kuid me oleme sinnapoole teel. Hobust tuleks vahetada enne kui see pikali kukub ja sestap vajavad alternatiivid vaagimist. Meil on veel aega, et atra seada.

Võimalikest tulevikulahendustest on praegu enim kõneainet pakkumas kodanikupalk. Selle olemuse mõistmiseks kujutlege Eestit korraks riigina, mis maksaks iga kodaniku pangakontole x eurot kuus (200, 500, 1000, jäagu see praegu lahtiseks). Just nimelt igale kodanikule, vastsündinust

raugani, kerjusest pankurini. See oleks otsekui pension, mille vanusepiiri on tõstmise asemel langetatud nullini. Või riiklik miinimumpalk, mida ei saaks teilt võtta ükski pank ega kohtutäitur. Süsteemi mõte oleks luua ühiskonnas midagi turvavõrgu sarnast, mis kukkujad enne põrandale prantsatamist kinni püüab, ja mis kõigil alati tagavaraks on. Ent võrgust kõrgemale ronida see enam ei aitaks, see jääb igapäevaste enda teha. Selles riigis ei oleks enam lapse-, vanema- haridus-, töötus-, loome- ega lõputut hulka muid toetusi. Kodanikupalga maksmisega saaks hakkama lihtne arvutiprogramm. Kogu seniste toetustega seotud riigiaparaadi saaksime maksude kulutamise asemel suunata erasektorisse neid teenima.

Maailmapanga mulluse analüüsi kohaselt tunneme kodanikupalga ära kolme põhitunnuse abil: (a) universaalsus, (b) lisatingimuste puudumine ja (c) rahaline väljamakse. Kõik need kolm põhimõtet on risti vastupidised meie tänase süsteemi alusfilosoofiaga, mille ideaaliks on kujundada igale abivajajale individuaalsed, just tema erivajadustele vastavad teenused. Samuti oleks see väga kulukas ettevõtmine. Meie 1,3 miljoni kodaniku puhul läheks näit. 200-eurone kodanikupalga riigile maksuma 260 miljonit eurot kuus, ehk 3,12 miljardit aastas. 500 eurot tähendaks riigikassale juba 8 miljardi ja 1000 eurot 16 miljardi suurust väljaminekut. Eesti tänase eelarve maht on 12 miljardi kandis. Vanemaealiste sissetulekut silmas pidades ei saaks kodanikupalga jääda tänasest vanaduspensionist madalamaks. Võtab kukalt sügama: saada tahaksime seda loomulikult kõik, kuid tõstku käsi kes on nõus maksuma? Enamgi veel, tõstku käsi kes on nõus loobuma haigusrahadest, vanemahüvitistest jm tänastest hüvedest? Kokkuvõttes ei sobi kodanikupalga mitte kuidagi meie tänase süsteemi osaks või täienduseks. Poolikult teha seda ei saa ja korralikult tegemiseks ei ole me (veel) piisavalt rikkad. Tegu on tulevikulahendusega – põhimõttelise uuendusega, mida saaks teha ainult n.ö. puhtalt lehelt uuesti alustades. Umbes nii nagu tegime 1920. või 1991. aastal.

Igatahes annavad need kolm põhitunnust ideele ka väga tugevad eelised. Universaalsus ja tingimuste puudumine tähendab, et saajaks on kõik kodanikud, sõltumata ükskõik millisest välisest tunnusest (sugu, vanus, tööstaž, elukoht jne). See tähendaks, et süsteem on väga lihtne ja seega ka vastupidav. Tulevikukriisides suudavadki püsti jääda just lihtsad ja töökindlad lahendused. Keerukad murduvad neis alati esimesena, sest neis saab rohkem asju katki minna. Samuti oleks see absoluutselt solidaarne – kõik saavad võrdselt. Selline võrdsustamine võib meile ehk esmapilgul tunduda võõristav. Kuid ajalugu õpetab, et riik peabki oma alamaid kohtlema võrdselt. Mitte asjata ei ole see põhimõte kirjutatud sisse ka Eesti põhiseadusesse. Kõikide piiratud soodustuste lahutamatuks varjuküljeks on alati diskrimineerimine. Ükskõik, millise tunnuse järgi me neid ka jagada ei üritaks, tekitavad need ühiskonda ikka uusi eraldusjooni – nemad saavad, aga meie ei saa. Sellistel eraldusjoontel on tung kasvada ajapikku lõhedeks. Ja lõhesid on meil vist juba niigi palju?

Jutt, et kodanikupalga korral ei tahaks inimesed enam töötada, ei pea lihtsalt paika. Tahavad ikka küll, ja kuidas veel. Teame seda, sest oleme juba omal nahal katsetanud. Meenutagem, et vanaduspension oli alguses mõeldud neile, kes enam töötada ei saanud. Veel pool sajandit tagasi võis inimene saada kas palka või pensioni, aga mitte mõlemat. Täna ei tuleks me enam selle pealegi, et hakata töötavalt pensionäriks pensioni ära võtma – see oleks barbaarne. Ja töötavaid pensionäre on nüüd rohkem, mitte vähem, kui pool sajandit tagasi. Viiekümne aasta pärast paistab ka Eesti praegune sotsiaalsüsteem meie lastelastele barbaarsena. Pikas plaanis oleme kodanikupalga poole teel niikuinii. Seega, kui kunagi käetõstmiseks peaks minema, siis jah, mina poolt.

Guido Viik